

DOCUMENTELE CREATE DE LOCURILE DE ADEVERIRE DIN TRANSILVANIA

1. În literatura de specialitate constituie un fapt în general acceptat că în societatea feudală din Transilvania locurile de adeverire fac parte din principalele emitente de documente. Această recunoaștere este valabilă dacă o examinăm atât din punct de vedere al volumului de acte emise, cât și al competențelor materiale și teritoriale, al varietăților de acte emise și al ariei de răspândire a acestora, în consecință: al bogăției informațiilor din punct de vedere al cercetărilor istorice. Ca atare, considerăm îndreptățită afirmația că "În bună parte, istoria Transilvaniei feudale o cunoaștem pe baza documentelor eminate de la aceste așezăminte"¹. Firește, dacă examinăm dinamica dezvoltării instituției, observăm că ponderea ei, aria de activitate și competențele sale sunt supuse schimbării și - din secolul al XVI-lea - putem urmări o restrângere a acestora, justificată prin întărirea și organizarea instituțiilor proprii ale statului și societății feudale. Totuși reorganizarea de către statul feudal a locurilor de adeverire, după secularizarea intervenită la mijlocul secolului al XVI-lea, atestă că aceste instituții în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu au putut fi încă înlocuite ca emitente de acte și nici ca păstrătoare de acte și că ele vor avea un rol de seamă încă timp îndelungat, cu toate că se constată amintita restrângere lentă a activității și însemnătății lor². Rolul amintit explică și tratarea detaliată a organizării și funcționării locurilor de adeverire, cu un accent deosebit în privința cancelariilor acestora în lucrările de diplomatică, precum și în monografiile sau studii speciale³.

Desigur, tratarea locurilor de adeverire în lucrările de diplomatică este justificată în primul rând de obiectivul disciplinei, deci examinarea autenticității documentelor, sub acest aspect trebuind să fie cunoscute cancelariile emitente de documente și caracteristicile exterioare și interioare ale documentelor emise de acestea. În schimb, arhivistica modernă se folosește de rezultatele acestei discipline cât și de cele ale unei discipline mai noi, având ca obiect însăși instituțiile, în scopul bunei sistematizări și organizării a fondurilor arhivistice și cunoașterea lor

1 Francisc Pall, *Contribuții la problema locurilor de adeverire din Transilvania medievală (sec. XIII-XV)*, în *SMIM*, II, 1957, p. 391.

2 Aceste aspecte ale dezvoltării și rolului locurilor de adeverire au fost tratate în Kiss András, *Locurile de adeverire din Transilvania în timpul secularizării lor*, în manuscris; idem, *Caracterul specific al locurilor de adeverire din Transilvania în crearea și păstrarea arhivelor feudale*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, București, 1979, p. 67-71.

3 Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)*, în *Documente. Introducere*, vol. II, [București], 1956, p. 245-251. În continuare se va cita: Pall, *Diplomatica latină*. - Szentpétery Imre, *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930, p. 213-222. - Antonius Szeredai, *Notitia veteris et novi Capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae ex antiquis et recentioribus monumenta*. Alba-Iulia 1791. - Iosephus Kemény, *Notitia historico-diplomatica Archivi Capituli Albensis Transilvaniae*. I-II. Sibiu, 1836. - Franz Eckhart, *Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*, în *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Innsbruck, IX (Ergänzungsband), 1915, p. 395-558. - Bónis György, *A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak*, în *Levéltári Szemle*, 1964, nr. 1-2, p. 118-142. - Sigismund Jakó - Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*. București, 1971, 99-101. - Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzékönyvei (1289-1556)* I-II. Budapest, 1990. În continuare se va cita: *Jakó 1990*.

mai temeinică din punct de vedere al informațiilor pe care le pot oferi. Se știe că în arhivistica și arheografia contemporană sunt de mult depășite "descoperirile" întâmplătoare și spicuirile de documente, depistarea informațiilor făcându-se în mod organizat, folosindu-se în acest scop toate rezultatele disciplinelor auxiliare ale istoriei precum și ale disciplinelor înrudite sau tangente. Astfel în organizarea depistărilor însuși creatorul de arhivă dă primul indiciu asupra documentelor ce pot sau nu pot fi găsite în fondul arhivistic constituit de acesta, deoarece competența teritorială și materială oferă principalele coordonate de delimitare în privința existenței sau inexistenței unor informații în fond. În continuare, această delimitare este și mai precisă prin cunoașterea grupei, categoriei sau seriei de documente existente, iar - apoi - determinarea genului documentului face posibilă o apropiere și mai mare de informațiile urmărite. Această delimitare a posibilităților de a găsi sau nu găsi anumite informații într-un document, prin cunoașterea genului documentelor acționează în două direcții în privința orientării depistării spre anumite informații. Pe de o parte exclude existența unor informații în anumite genuri de documente, pe de altă parte ne îndreaptă spre acelea care le pot cuprinde cu cea mai mare posibilitate. Pe de altă parte, într-o următoare etapă a operațiunilor arhivistice, determinarea exactă și folosirea în baza unei terminologii bine conturate a denumirii genului documentului contribuie la o valorificare pe scară largă și sistematică a informațiilor, în primul rând în instrumentele de informare științifică la nivelul documentului (inventare arhivistice, cataloage), cercetarea tematică și prelucrarea informațiilor cu ajutorul computerelor. În această privință nu este nevoie de o dezvoltare a argumentelor în privința celor afirmate. Considerăm că este suficient să reamintim că prin cunoașterea emitentului și a genului documentului putem ajunge nu numai la delimitarea temei sau subtemei, ci și a problemei, denumirea precisă a documentului scutindu-ne să repetăm unele amănunte care se includ în noțiunea redată prin terminologia folosită pentru genurile de documente. Termenul folosit pentru denumirea genului constituie în același timp un cuvânt-cheie al sistemului de codificare pe care se bazează atât cercetarea tematică, cât și sistemul automat de regăsire a informațiilor. Prin urmare, încercarea de a trata și sistematiza documentele emise de locurile de adevărire din Transilvania sub aspectul genului lor are ca scop de a aborda această problemă în sensul celor arătate mai sus, spre a contribui la o redare mai precisă a informațiilor prin fișare și la o includere a denumirii genurilor de documente feudale din Transilvania în rândul cuvintelor-cheie. Credem că nu este fără utilitate practică de a face această precizare a documentelor create de locurile de adevărire, cunoscând aria de răspândire deosebit de mare a actelor emise de acestea - prezente în număr mai mic sau mai mare în toate fondurile mai însemnate - cât și diversitatea lor.

2. Rolul deosebit al locurilor de adevărire - după cum se știe - se datorește recunoașterii sigiliului lor de către societatea feudală ca fiind de autenticitate publică, în consecință actele emise sub aceste sigilii având putere probatorie deplină în fața instanțelor. În același timp, se știe că actele cu caracter de drept privat, emise de persoane particulare - chiar sub sigiliul lor - , potrivit dreptului medieval aplicat pe atunci nu aveau asemenea valabilitate. La acestea trebuie adăugat apoi faptul că instituția notarilor publici nu a avut o răspândire mai însemnată în Transilvania medievală și că nici instituțiile - inclusiv cele care aveau atribuții judecătorești - nu posedau sigilii autentice. Beneficiau de aceste sigilii

doar unii mari dregători sau înalți clerici, precum și unele comunități privilegiate cum au fost de exemplu orașele, dar acestea din urmă puteau emite acte sub sigiliul lor numai pentru membrii comunității, respectiv pricinile tratate în fața acesteia. Este lesne de înțeles că în asemenea condiții, deodată cu răspândirea scrierii, mai ales în activitatea judecătorească și a probelor scrise, cei interesați să obțină acte cu sigiliu autentic, cu putere probatorie, s-au adresat locurilor de adevărire. Îndeplinind deci atât atribuțiile de autentificare a unor acte de drept privat, cât și de certificare autentică a unor activități publice procedurale, după cum puteau adevări existența oricărui act emis sub sigiliu autentic (fie prin transcrierea integrală, fie prin rezumarea acestuia), în cazul locurilor de adevărire din Transilvania, din punct de vedere al actelor create, putem distinge următoarele categorii mari:

I. cele care adevăresc autentic declarații (mărturii) cu caracter juridic (*fassio*);

II. cele care certifică printr-un raport scris sau pe baza unui asemenea raport executarea unor activități cu caracter public, procedurale sau de stabilire de drepturi (*relatio*);

III. cele care adevăresc autentic existența unui act prin transcrierea lui (*transsumptum*), eventual rezumarea lui, precum și

IV. protocoalele în care se consemnează actele emise și funcțiunile îndeplinite de locurile de adevărire.

Menționăm aci că în documentele din grupa a III-a și a IV-a pot fi cuprinse și cele, de altfel bine delimitate, din grupele I și II, precum și alte documente emise sub sigiliu autentic.

Dintre documentele care se includ în categoriile de mai sus, unele sunt specifice locurilor de adevărire în tot timpul funcționării lor, altele se emiteau în mod exclusiv, sau alături și de alți emitenți, în raport cu dezvoltarea amintită a acestor instituții. În orice caz pentru o perioadă sau alta ele fac parte din documentele emise de locurile de adevărire.

3. Scrisorile de adevărire care cuprind declarații (mărturii) cu caracter juridic (*fassio*) sunt foarte variate, deoarece în această categorie pot fi cuprinse toate actele juridice cu caracter de drept privat, acestea oferind în domeniul obligațiilor (mai ales în privința contractelor sau convențiilor, a unor acte juridice unilaterale, a imputernicirilor), în cel al dreptului familial (contracte matrimoniale) și succesoral (testamente) posibilitatea redactării unui număr foarte mare de felurite acte.

Se datorește acestui număr foarte mare al genurilor de acte care se încadrează în această categorie și faptul că în 1435, cu prilejul reglementării taxelor ce se pot percepe de către locurile de adevărire, pentru emiterea de scrisori și remunerarea autenticității, toate aceste scrisori sunt cuprinse sub numele lor generic "*litterae fassionales*", fără a fi diferențiate decât imputernicirile, întâmpinările, opreliștile⁴, dar aceste două genuri de acte din urmă pot figura și

⁴ Articolul 10 § 5 din decretul VI al regelui Sigismund (decretul II din anul 1435), în *Corpus Juris Hungarici*. 1000-1526. Budapest 1899, p. 262-263. În continuare se va cita: *Corpus juris*. - Sub aspectul urmăririi evoluției rolului locurilor de adevărire - amintită la nota nr. 2 - nu este lipsită de interes confruntarea articolului 10 menționat, precum și a celor următoare din 1435 - 11 și 12 - (care reglementează taxele pentru documentele emise de cancelaria mică și, respectiv, cea mare), cu reglementarea asemănătoare cuprinsă în *Approbatæ Constitutiones (pars IV, tit. finalis)* pentru locurile de adevărire din secolul al XVII-lea, secularizate, precum și pentru cele două cancelarii ale principelui Transilvaniei.

în grupa a II-a, în cazul când ele se comunică și părților. Scrisorile de mărturie pot fi emise în cele trei forme principale ale scrisorilor: în formă de scrisoare privilegială (*litterae privilegiales*) - aceasta în 1435 având taxa de 100 de denari -, scrisoare deschisă (*litterae patentes*) - cu taxa de 24 de denari - și scrisoare închisă (*litterae clausae*) - cu taxa de 12 denari.

În ceea ce privește caracteristicile comune ale acestor scrisori de mărturie în general (*litterae fassionales*, se folosește și *litterae attestatoriae*, *litterae certicatoriae*), precum și ale imputernicirilor, întâmpinărilor și opreliștilor făcute în fața locului de adevărare, trebuie să reținem următoarele (pe lângă caracteristicile generale privind formele diferite de scrisori: privilegiale, deschise și închise):

Aceste scrisori încep întotdeauna cu denumirea *instituției*, prin aceasta deosebindu-se rapoartele (*relatio*, *relatoria*) din categoria a II-a, astfel:

Capitulum ecclesie... Nos capitulum ecclesie...

Conventus monasterii... sau Nos Conventus monasterii...; Nos conventus ecclesiae, iar în timpul secularizării: *Nos requisitores literarum et litteralium instrumentum...* cu precizarea localității de reședință și se obișnuiește să se indice și hramul bisericii⁵.

În ceea ce privește *expoziția*, în scrisorile de mărturie, datorită specificului actelor, este totdeauna caracteristică menționarea înfățișării părților sau a imputerniciților acestora în cazul contractelor și convențiilor, sau a părții în cazul actelor judiciare unilaterale. Această prezență nu poate lipsi, deoarece scrisoarea - actul autentic - se bazează pe mărturia, declarația părților - exprimarea voinței lor -, locul de adevărare având rolul de a consemna, a redacta în formele cerute, această voință și a da caracterul autentic acestor scrisori. Tot în dispoziție - datorită caracterului juridic al actului - obiectul documentului este bine precizat, delimitat, conform prevederilor dreptului în vigoare.

În protocolul final, data acestor documente nu cuprinde indicarea locului emiterii.

Principalele și cele mai frecvente documente din rândul acestor scrisori de mărturie pot fi împărțite astfel:

Contractele și convențiile (învoielile), cunoscute sub numirile generice de *litterae contractuales*, *litterae conventionales*, *litterae transactionales*, pot fi de multe feluri, în funcție de obiectul lor. Cunoaștem contracte de vânzare-cumpărare încheiate în fața locurilor de adevărare⁶, ca și alte contracte pentru care se redactează scrisori care au denumiri proprii. Asemenea scrisori se redactează pentru schimburi (*litterae concambiales* = scrisori de schimb)⁷; donații (*litterae donationales*, *litterae inscriptionales* = scrisori de donație, danii)⁸, zalogiri (*litterae impignorationales*, *litterae impignoratitiae*, *litterae impignoratioriae*, *litterae impignoratitiae*, *litterae fassionales impignoratitiae* = scrisori de zalogire)⁹; cesiuni (*lit-*

⁵ Vezi Pall, *Diplomatica latină*, p. 285.

⁶ Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár története elso kötetéhez*, Buda, 1870, p. 29, 51, 248. - În continuare se va cita Jakab, *Oklevéltár I.* - Arhivele Statului Cluj, *Fond familial Kemény* (arhiva din Ciumbrud), vol. V, nr. 356, vol. VIII, nr. 484 și 496, vol. XI, nr. 857, vol. XII, nr. 969. În continuare se va cita *Kemény*.

⁷ Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. III, Hermannstadt, 1902, p. 37-38. În continuare se va cita *Ub.* - III. *Kemény*, vol. X, nr. 685.

⁸ Jakab, *Oklevéltár I.*, p. 354-356, 363-365, 371. - *Ub.* III, p. 680. - *Kemény*, vol. I, nr. 135, vol. II, nr. 47, vol. VII, nr. 444, vol. XII, nr. 904.

⁹ Jakab, *Oklevéltár I.*, p. 49-50. - Idem, *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*, Budapest, 1888, p. 182-184, 417-418. În continuare se va cita: Jakab, *Oklevéltár II-III.* - *Kemény*, vol. IV, nr. 9.

terae cessionales = scrisoare de cesiune); eliberări, de ex. din iobăgie (*litterae manumissionales* = scrisoare de eliberare); arendări (*litterae locutionis* = scrisoare de arendare); învoieli sau împăcări (*litterae compositionales*, *litterae complanatoriae* = scrisori de împăcare, scrisori de învoială); chezășie (*litterae fideiussionales*, *litterae fideiussoriae* = scrisori de chezășie) și scrisorile de obligație (*litterae obligatoriae*), cum ar fi, de exemplu, intrările ca iobag la un stăpân feudal¹⁰. Dintre actele juridice unilaterale amintim fundațiunile, pentru care se redactează *litterae fundationales*, *litterae foundationis*, *litterae constitutionales* = scrisori fundaționale.

Pentru împuterniciri se întocmesc scrisorile de împuternicire, menționate în 1435 sub numele generic de *litterae procuratoriae* (pentru redactarea unei asemenea scrisori percepându-se 24 de denari)¹¹, dar ele apar și sub denumirea de *litterae procuratoriales*, *litterae commissionales*, *litterae commissivae*, *litterae plenipotenciales* și scrisorile de încredințare (*litterae credenciae*, *litterae credentionales*, *litterae credititiae*, *litterae conditionales*, *litterae credulitalis*). Din categoria acestor documente sunt foarte frecvente și răspândite în toate fondurile împuternicirile de avocat = *procuratoria constitutio*.

Din domeniul dreptului familial medieval în fața locurilor de adeverire se încheie contractele cu caracter matrimonial, cum sunt scrisorile cu privire la darul de nuntă (*litterae dotalisticae*), precum și scrisorile de înfiere (*litterae adoptionales*, *litterae praefectionales*).

În sfârșit, în materie de drept succesoral cele mai frecvente documente redactate de locurile de adeverire sunt testamentele (*testamentum*)¹² și scrisorile de împărțeață (*litterae divisionales*)¹³, pentru fiecare moșie supusă împărțelii taxa fiind de câte 100 de denari.

În afară de genurile de scrisori de mărturie menționate mai sus, în baza mărturiei, declarației părților, locurile de adeverire emit încă diferite alte scrisori de adeverire (*litterae affirmatoriae*), de garanție (*litterae assecurationales*, *litterae assecutoriae*, *litterae cautionis*), de evicțiune (*litterae evictionales*), scrisori de legământ (*litterae reversales*), de ofertă (*litterae oblatoriae*), adeveriri de depuneri de bani etc.

Constituie un gen de scrisori aparte acele declarații juridice unilaterale prin care se asigură sau rezervă drepturile declarantului față de o modificare sau tendință de modificare a acestor drepturi, cunoscute sub denumirea de *litterae protestationales* sau *litterae protestatoriae* (scrisori de întâmpinare, în realitate ele având un înțeles foarte larg, care poate fi precizat din contextul actului juridic), precum și scrisorile de opreliște (*litterae prohibitoriae*)¹⁴.

Atunci însă când aceste scrisori se comunică părților și se certifică autentic acest fapt prin raport, acestea fac parte din categoria următoare: *relationes* (Taxa acestor scrisori a fost stabilită în 1435 astfel: scrisori deschise 24 denari, scrisori închise 12 denari).

¹⁰ Kemény, vol. II, nr. 169.

¹¹ Kemény, vol. I, nr. 43, vol. II, nr. 15 și 154, vol. XI, nr. 856 și 896, vol. XVI, nr. 1285.

¹² Jakab, *Oklevéltár I*, p. 71-72, 197-199. - Kemény, vol. VII, nr. 449.

¹³ *Ub.* III, p. 249-250, 450-452.

¹⁴ *Ub.* III, p. 241-242, 428, 525, 653-654. - Kemény, vol. I, nr. 1, 3, 4, 9, 20, 21, 22, vol. II, nr. 1, 87, 104, vol. IV, nr. 88, 93, 122, vol. VIII, nr. 520, vol. IX, nr. 619, vol. X, nr. 765.

Actele autentice emise de locurile de adeverire în baza mărturiei, a declarației părților reglementează - după cum am amintit - raporturi de drept privat. Fiind vorba însă de acte ale societății și ca atare ale dreptului feudal, și noțiunea de drept privat trebuie interpretată în sensul larg pe care l-a avut în evul mediu și fără o delimitare prea precisă. Așa se explică încheierea în fața locului de adeverire a unor convenții de o deosebită importanță, cu caracter social-politic, cum ar fi înțelegerea din 6 iulie 1437 dintre răsculați și păturile privilegiate (de altfel și cea de a doua înțelegere din 6 octombrie 1437 a fost transcrisă la 10 octombrie 1437 de către conventul din Cluj-Mănăstur)¹⁵ sau înțelegerea acestor pături privilegiate în 1459¹⁶. În aceste cazuri, pe lângă faptul că asemenea înțelegeri se redactau după normele dreptului privat, a contribuit la redactarea acestora în fața locului de adeverire și prevederea actului cu sigiliu autentic din partea părților, normele de adeverire existente, precum și puterea probatorie ce s-a acordat sigiliilor locurilor de adeverire.

4. În cazul scrisorilor prin care locurile de adeverire raportează executarea unei activități cu caracter public (*relatio*) sau certifică stabilirea unor drepturi în baza acestor rapoarte, întâlnim următoarele caracteristici. Deși redactarea scrisorilor este posibilă în cele trei forme (scrisoarea privilegială, deschisă și închisă), formele folosite în rapoarte sunt în general scrisoarea deschisă sau scrisoarea închisă.

Stabilirea faptelor în baza cărora se întocmește raportul locului de adeverire se face în urma unei porunci sau însemnări a regelui, voievodului sau altui înalt dregător (*mandatum, litterae mandatoriae, litterae praeceptoriae, litterae annuales*), act care de obicei se transcrie în raport (sau se face amintire de acesta) și în baza căruia omul de mărturie al locului de adeverire împreună cu omul de mărturie al emitentului poruncii execută cele prevăzute în poruncă. Apoi raportează celui indicat în această poruncă despre modul cum au executat-o și cele constatate¹⁷. Rezultă de aci că în privința redactării este caracteristic acestor rapoarte că nu încep cu intitulația, ci cu *adresa*, indicându-se numele celui care a dat mandatul, în felul acesta: "Magnifico viro domino Frank voivodae Transsilvano et comiti de Zolnok amico ipsorum honorando capitulum ecclesie Transsiluane amicitiam paratam debito cum honore"¹⁸.

Aceste rapoarte se întocmesc de obicei în următoarele materii:

- acte extraprocesuale (dare în stăpânire și hotărnicie)
- acte procedurale (în diferitele faze ale proceselor).

Pentru executarea acestora articolul 8 al amintitei legi din 1435 prevede persoanele care trebuiesc trimise de către locul de adeverire împreună cu omul dregătorului care a dispus stabilirea, executarea activității. De asemenea, tot în această lege, la articolul 9 se prevede că darea în stăpânire și hotărnicirea trebuie să aibă loc în prezența vecinilor și megieșilor citați în mod legal și pentru înlăturarea oricărui fals numele acestora trebuie înscris în scrisoarea redactată¹⁹.

¹⁵ Ludovic Demény, *Textele celor două înțelegeri, încheiate în 1437 între răsculați și nobili, după documentele originale, în Studii*, anul XIII, nr. 1, p. 98-110.

¹⁶ Jakab, *Oklevéltár I*, p. 203-206.

¹⁷ Vezi și Pall, *Diplomatica latină*, p. 250-251.

¹⁸ Ub. III, p. 77-79.

¹⁹ *Corpus juris*, p. 260-263.

Darea în stăpânire (*statutio*) se execută în baza unei porunci de trecere în stăpânire (*mandatum statutorium, mandatum introductorium et statutorium*)²⁰ și după executarea ei se întocmește o scrisoare de punere în stăpânire (*litterae introductoriae, litterae installatoriae*), scrisoare de dare în stăpânire (*litterae statutoriae, litterae stationales*), sau o scrisoare de punere și dare în stăpânire (*litterae introductoriae et statutoriae*)²¹. Pe lângă rapoarte, locurile de adevărire emit pentru părțile interesate și adevăriri despre executarea dării în stăpânire, acestea fiind redactate la fel ca și scrisorile de mărturie și încep cu intitulăția²².

Pentru aceste scrisori, în cazul când s-a declarat întâmpinare, s-au plătit 24 de denari. Dacă nu a avut loc întâmpinare și darea în stăpânire s-a putut executa, taxa pentru scrisoare s-a plătit în funcție de mărimea moșiei.

Hotărnicirile (*reambulatio*) se execută asemănător dării în stăpânire: taxele se hotărăsc la fel. Ele se execută în baza unei porunci de hotărnicire (*mandatum reambulatorium*)²³. În urma executării hotărnicirii se întocmesc scrisori de hotărnicire (*litterae reambulatoriae, litterae ambulatoriae et consignatoriae, litterae metales, litterae reambulatoriae et evocatoriae*). Acestea pot fi și ele redactate în formă de raport²⁴ sau în formă de scrisoare de adevărire²⁵.

Locurile de adevărire, la poruncă sau la solicitarea părților, îndeplinesc o serie de activități procedurale. În cazul acestor activități ele redactează scrisori de înștiințare sau avertizare (*litterae admonitoriae, litterae ammonitoriae, litterae monitoriae*), chemări în judecată (*litterae evocatoriae*, pentru redactarea căruia se percepe taxa de 24 denari)²⁶; citații (*litterae citatoriae, litterae vocationis*), efectuează cercetări despre care întocmesc scrisori (*litterae inquisitionales, litterae inquisitoriae, litterae inquisitoriales*, cu taxa de 24 denari în formă deschisă și 12 denari în formă închisă)²⁷; ascultări de martori (*litterae fassionales - testimoniales, litterae testimoniales inquisitionales*) redactate în baza unei porunci numite *litterae compulsoriae, mandatum compulsorium*, și execută hotăririle judecătorești (*litterae executoriae*). Acestea pot fi întocmite de asemenea în forma scrisorilor de adevărire, cu *intitulatio*, și în formă de raport, când se adevărește că procedura respectivă a fost îndeplinită. (De ex.: raport despre comunicarea citației = *litterae citatorio-relatoriae*). La fel se procedează atunci când se comunică părților diferitele întâmpinări sau opreliști.

5. Activitatea care s-a menținut cel mai mult în timpul funcționării locurilor de adevărire a constat în emiterea copiilor autentice de pe documente, a așa-numitelor transumpturi. În această activitate distingem două cazuri.

În primul caz locurile de adevărire emit copii (*par*) de pe actele sau protocoalele păstrate în arhiva proprie. Pentru emiterea copiei se dă locurilor de adevărire o poruncă de căutare a scrisorii (*mandatum requisitorium* sau *litterae requisitoriae, litterae requisitionariae*). În baza actului sau protocolului din arhiva proprie, textul cerut este redactat în transumpt și se eliberează copia autentică

²⁰ Ub. III, p. 33-34, 41-2, 49, 111-116, 169, 171-172, 209-210, 210-212.

²¹ Ub. III, p. 44-45, 52-53, 217, 229-230. - *Kemény*, vol. I, nr. 25, 35, 41; vol. II, nr. 41, 70; vol. XII, nr. 913.

²² Ub. III, p. 116-117, 166, 172-173, 230. *Kemény*, vol. VIII, nr. 525.

²³ Ub. III, p. 216-217, 231-237, 440-441.

²⁴ Ub. III, p. 77.

²⁵ Ub. III, p. 56-58, 159.

²⁶ *Kemény*, vol. I, nr. 15, 18.

²⁷ *Jakab, Oklevéltár I*, p. 43-44.

cerută. În aceste cazuri pentru căutarea scrisorii se plătesc 100 de denari, iar pentru eliberarea scrisorii căutate (în transumpt), dacă se emite în formă privilegială sau transcrierea reclamă mai multă muncă se percepe taxa de 100 de denari, iar dacă transumptul se eliberează în formă de scrisoare deschisă taxa este de 24 de denari.

În al doilea caz locurile de adevărire pot emite copii autentice (transumpturi) de pe orice document autentic ce le-a fost prezentat pentru transumare. Taxa acestor transumpturi este identică cu cea menționată mai sus.

În cazul transumpturilor textul redactat de însuși locul de adevărire este doar documentul-cadru, în care se menționează de cine a fost cerută sau prezentată scrisoarea pentru transumare (în caz de poruncă se transcrie și aceasta) și se menționează particularitățile scrisorii prezentate pentru transumare. Forma și obiectul scrisorilor prezentate pentru transumare - deci obiectul propriu-zis - prezintă o varietate foarte mare, întrucât, după cum am amintit, orice act autentic poate fi prezentat pentru transumare.

O formă mai puțin folosită este redactarea în rezumat a conținutului scrisorilor prezentate²⁸.

6. O altă categorie a documentelor create de locurile de adevărire sunt protocoalele (*registrum, protocollum*), care, spre deosebire de actele redactate și predate destinatarilor, se păstrează în arhiva emitentului și conțin de fapt în general mărturiile părților și copiile documentelor eliberate, dar în ele se păstrează și copia de pe documentele prezentate de părți, pentru a fi transcrise în ele. Se știe că vestitul registru al capitlului din Oradea (1208-1231)²⁹ a fost distrus în timpul ocupației turcești. În schimb de la Capitlul din Alba-Iulia s-au păstrat fragmente de protocoale din anul 1318, iar seria continuă există între anii 1577-1836. Protocoalele Conventului din Cluj-Mănăștur cuprind însemnări începând din anul 1289 până în 1827, pentru anumite perioade protocoalele fiind distruse sau păstrându-se în fragmente³⁰.

De fapt aceste protocoale constituie o colecție de documente prezentate în cadrul grupelor I-III.

7. În legătură cu documentele create de locurile de adevărire din Transilvania - ținând seamă de posibilitatea sistematizării și determinării lor prin termeni bine delimitați - trebuie să se aibă în vedere în primul rând că ele au fost redactate după reguli bine stabilite, în baza stilionarelor. În consecință redactarea are forme identice periodic și în funcție de folosirea câte unui stilionar cu mici modificări de stil - pentru diferitele genuri de documente, fiind diferite doar numele părților și obiectul câte unei scrisori. O varietate mai mare apare în contracte sau în descrierea hotarelor. În schimb la unele citații și cheazășii, dar mai ales la imputerniciri de avocat textul este atât de identic, încât în acest caz din urmă formularul imputernicirii nici nu se trece în protocol, ci doar numele părților.

În al doilea rând dreptul medieval prevede respectarea unor forme atât de severe în actele bilaterale, dar mai ales cele procedurale, încât și în cazul acesta

²⁸ Arhivele Statului Cluj, *Fond Primăria municipiului Cluj. Indexul privilegiilor din anul 1696*. (Extractus summariorum privilegiorum civitatis Colosvar per Petrum Laki et alterum Petrum Rákosi requisitores literarum Conventus Colosmonostrensis diligenter elaboratum).

²⁹ *Documente, Veacul XI-XIII. C. Transilvania*. Vol. I. București, 1951, p. 37-147.

³⁰ Bónis, *op. cit.*, p. 134, 136-137. Jakó 1990, p. 149-159 cu indicarea exactă a cuprinsului fiecărui protocol constituit până la data secularizării.

sunt o serie de elemente care se repetă (de exemplu la porunca privind ascultările de martori clauza sancționării cu 16 mărci pentru cei care nu se înfățișează este trecută în mod obligatoriu în toate scrisorile de acest gen).

Toate acestea dau posibilitatea ca aceste elemente - după cum am menționat - să nu fie repetate pentru rezumatul fiecărui document, considerându-se că ele se cuprind în noțiunea redată prin termenul tehnic folosit genului de document respectiv. Este nevoie însă ca pentru stabilirea cuvintelor-cheie privind aceste documente să se delimiteze precis denumirile și acestea să fie cuprinse într-un glosar de terminologie în care pentru fiecare gen de document să se menționeze și elementele caracteristice (asemenea glosare putând fi folosite și în inventare și cataloage tipărite). Reducerea fișării la elementele strict necesare, a acelor elemente care trebuiesc redată ca specifice problemei, constituie însă - în baza cunoașterii documentelor și a structurii lor - o problemă care depășește cadrul temei pe care o tratăm.

KISS ANDRÁS

**THE CHARTERS/DOCUMENTS EMITTED BY THE
TRANSYLVANIAN LOCA CREDIBILIA
(AUTHENTICATING PLACES)**

(Abstract)

The so-called loca credibilia (chapters and convents entitled to use authentic seals) used to be the most important emitters of charters/ documents in feudal Transylvanian society. Therefore the historians' opinion according to which our knowledge about the history of feudal Transylvania is based on charters/documents originating from these places is in accordance with reality.

Examining the dynamics of evolution of the loca credibilia, the author deals with the territorial distribution of their functioning, the types of the emitted documents and the role of stylonaria in the formulation of documents/charters. The research of the different types of documents/charters (fassio, relatio, transsumptum, protocollum) leads to the conclusion that after the secularization of the loca credibilia the activity of these places gradually decreases, the process being connected with the expansion of laic written culture and an increase in the activity of local chancelleries and office-holders. This tendency can be mainly found in the case of procedural documents; the importance of loca credibilia will be displaced in the direction of emitting transsumpta.

Further on, having in sight a more effective research and the developing of a homogenous terminology the author attempts to systematize the Romanian equivalents of the latin terminology of the charters/documents emitted by the loca credibilia, with the help of the official tariffs of the age.